

Keskustelua – Diskussion

Oletko rikkonut tekijänoikeutta?

Tämä kirjoitus on syntynyt Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen piirissä alkusyksystä 2003 käydyin sähköpostikeskustelun seurauksena. Keskustelu koski karttoihin liittyviä tekijänoikeuksia, jotka osoittautuivat aika tuntemattomiksi.

Keskustelu käynnistyi kysymyksestä: ”Miten valmiissa kartassa olevaa informaatiota saa käyttää uuden kartan valmistuksessa?” Pian mukaan kytkettiin kysymys siitä, miten tekijänoikeus suhtautuu numeromuotoiseen tietoon, josta tietokoneohjelman avulla piirretään kartta. Sitten pohdittiin opetuksessa käytettävän materiaalin luvallisuutta. Tekijänoikeus on luotu maantieteilijöidenkin työn henkisten ja taloudellisten etujen turvaamiseksi, joten siihen kannattaa tutustua.

Kirjoitan aiheesta hyvin lyhyesti ja mahdollisimman yksinkertaisesti, koska en ole sen asiantuntija oikeustieteellisessä mielessä. Tekijänoikeuskysymyksiin olen perehtynyt erilaisten toimitus-tehtävien yhteydessä. Visaisten ongelmien ratkaisemissa kehotan kääntymään esimerkiksi Kopios-ton puoleen. Sieltä löytyy todellista asiantuntijuutta – ja heitä minäkin tarvittaessa konsultoin (ks. myös <www.kopiosto.fi>).

Teos ja tekijänoikeus

Tekijänoikeus syntyy samalla, kun teos syntyy. Oikeus syntyy automaattisesti teoksen tekijälle eikä tätä oikeutta tarvitse rekisteröidä missään tai millään tavalla. ”Teos” taas on mikä tahansa luovan

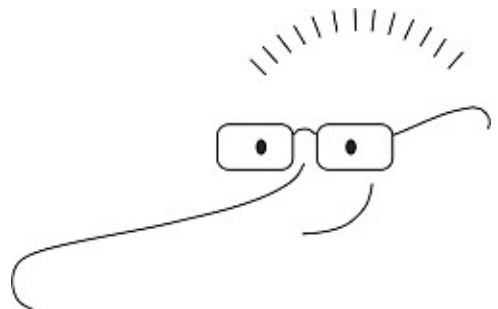
tieteellisen tai taiteellisen työn tuotos. Teoksia ovat esimerkiksi maalaukset, grafiikanlehdet, kirjat, valokuvat, näytelmäkäsikirjoitukset, oopperan libretot, sävellykset, elokuvat, tietokoneohjelmat tai lehtikirjoitus. Tekijänoikeus suojaa teoksen kaikkialla maailmassa.

Teoksella on aina tekijänoikeus säädetyssä laajuudessa ja säädetyin ajan. On hyvä huomata, että tekijänoikeuden voi luovuttaa tai myydä toiselle henkilölle tai organisaatiolle (kustantajalle). Julkaistessaan esimerkiksi tunnetussa angloamerikkalaisessa tieteellisessä sarjassa artikkelimittaisen tutkimuksen joutuu lähes poikkeuksetta lupamaan tekijänoikeudestaan kustantajan hyväksi. Pienellä prantätty sopimusteksti kannattaakin lukea huolellisesti läpi ennen allekirjoittamista – vähintään siksi, että tietää, mihin sitoutuu. Nämä käytännöt vaihtelevat paljon maasta ja yrityksestä toiseen.

Yleisen väärinkäsityksen mukaan teoksen on oltava ”taiteellisesti” korkeatasoinen kuuluakseen suojan piiriin. Näin ei asia kuitenkaan ole, vaan teoksen laadulla ei ole mitään tekemistä tekijänoikeuden kanssa (kuva 1).

On myös huomattava, että *tekijänoikeus* ja *omistusoikeus* ovat kaksi eri asiaa. Tekijänoikeus säilyy teoksen luojalla, ellei hän nimenomaisesti sopimuksella luovuta sitä pois. Maalauksen ostaminen tekijältä tai joltakulta muulta antaa ostajalle omistusoikeuden teokseen, mutta ei tekijänoikeutta. Omistamaansa maalausta ei siten voi muoka-

Kuva 1. Tuhraisemalla oman kuvansa paperille piirtäjä synnyttää tekijänoikeuden suojaaman teoksen. Julkaisemalla teoksensa *Terrassa* Markku Löytönen jakaa oikeutensa lehden kustantajan, Suomen Maantieteellisen Seuran kanssa. Kuvan uudelleen julkaiseminen toisaalla edellyttää lupaa sekä Löytöseltä että Suomen Maantieteellisen Seuran hallitukselta. Uudelleen julkaisemisen yhteydessä mainitaan lupa ja aikaisemman julkaisukanavan tiedot.

ta millään tavalla, tai muutoin käyttää sitä tavalla, joka rikkoo tekijänoikeutta.

Tekijänoikeus suojaa ulkomuodon ja ilmaisu-tavan. Suojaa eivät nauti tieto, idea tai rakenne – nämä ovat vapaasti kaikkien käytettävissä. Jos siis tutkija onnistuu keksimään jonkin merkittävän uuden asian ja julkaisee sen tieteellisessä artikkelissa, artikkeli nauttii tekijänoikeuden mukais-ta suojaa, mutta uusi oivallus ei. Patentointi on aivan eri asia enkä käsittele sitä lainkaan.

Miten suojataan?

Tekijänoikeus suojaa teoksen kahdella tavalla. Ensimmäinen on *taloudelliset oikeudet*, joiden mukaan vain tekijällä (tai hänen oikeuksiensa haltijalla, esimerkiksi edesmenneen taiteilijan perheel-lä) on oikeus valmistaa teoksesta kopioita ja saat-taa ne yleisön saataville – korvausta vastaan tai kor-vauksetta. ”Valmistaminen” tarkoittaa muun muas-sa painamista, monistamista, tallentamista tai teok-sen muuntamista toiseen muotoon (esim. CD-rom-pulle). ”Saattaminen yleisön saataville” taas tar-koittaa teoksen esittämistä tai näyttämistä julki-sesti tai teokkappaleiden levittämistä yleisölle. Täs-sä yhteydessä on hyvä muistaa, että teoksen esittä-minen yksityistilaisuudessa on sallittua – reippai-ta marssilauluja saa siis rauhassa laulaa leppoisis-sa perhejuhlissa.

Tekijänoikeus antaa tekijälle yksinoikeuden myös määrätä, miten hänen työnsä tuloksia käy-tetään. Tekijä (tai hänen oikeuksiensa perijä) yk-sin määrää, saako teosta esittää julkisesti, laina-ta tai vuokrata.

Yleinen väärinkäsitys liittyy maksuttomaan le-vitykseen. Teoksesta ei saa valmistaa kopioita ja saattaa niitä yleisön saataville riippumatta siitä, saako levittäjä tästä korvauksen. Jos vaikka omin varoin tekee kopioita ja jakaa kopiot ilmaiseksi, rikkoo tekijänoikeutta vastaan ja on yleensä myös korvausvelvollinen tekijänoikeuksien omis-tajalle.

Toinen tapa on *moraaliset oikeudet*, joka suo-jelee teoksen luojaan persoonaa. Tämä tarkoittaa sitä, että teosta lainattaessa tai käytettäessä tekijä on aina mainittava. Hyvä tapa edellyttää siten läh-teen mainitsemista yhtä hyvin tutkimusraportissa, oppimateriaalissa, tiedettä popularisoitaessa kuin suullisessa esitelmässäkin. Toisen kuvaa vaikka-pa Powerpoint-esitykseensä oppilaitossopimuksen sallimissa rajoissa lainaavan on lisättävä mainin-ta lähteestä kuvan yhteyteen. Teosta ei myöskään saa muuttaa tai saattaa yleisön saataville tekijän taiteellista arvoa loukkaavalla tavalla. Voidaanko tämä periaate yleistää myös koskemaan tieteellis-tä teosta, on minulle epäselvää. Tuntuisi kuitenkin

kin perin arveluttavalta, että tieteellisten kiistojen lopputulemaa ryhdyttäisiin arvioimaan oikeuden-käynneissä.

Tekijänoikeus on voimassa tekijän eliniän ja 70 vuotta hänen kuolinvuotensa päättymisestä eteen-päin. Muiden kuin teostasoon yltävien valoku-vien suoja on kuitenkin voimassa vain 50 vuot-ta kuvan ottamisesta eteenpäin. Minulle on epä-selvää, onko ”teostasosta” edes olemassa yleispä-tevää määritelmää.

Kartta ja tekijänoikeus

Kartta on teos siinä missä mikä tahansa muukin teos. Sitä siis koskevat täsmälleen samat määräyk-set kuin kaikkia muitakin teoksia. On tärkeää huo-mata, että kartassa oleva tieto ei ole tekijänoikeuden suojaamaa – vain muoto. Karttaa ei siis esimerkik-si saa monistaa ja saattaa yleisön saataville, mutta sen sisältämää tietoa saa vapaasti käyttää vaikkapa uuden kartan piirtämiseen.

Käytettäessä numeromuotoista aineistoa kartan valmistukseen tarvitaan aina aineiston omistajan lupa. On hyvin tavallista, että aineiston luovutta-ja asettaa sen käytölle selkeitä rajoituksia, kos-ka kyseessä on useimmiten yrityksen tuote. Yri-tys saa tulonsa myymällä valmistamiaan aineisto-ja ja mahdollisesti niihin liittyviä palveluja. Kun-kin käyttäjän on siis syytä tutustua huolellisesti elektronisten aineistojen käyttöehtoihin varmis-takseen, että noudattaa sopimusehtoja.

Oppilaitossopimus

Opetusministeriö tekee oppilaitoksia koskevan käyttöoikeussopimuksen keskitetysti kouluja, am-mattikouluja, yliopistoja ja muita vastaavia opetus-laitoksia varten. Oppilailta, opiskelijoilta ja opetta-jilla on sopimuksen yksilöimässä laajuudessa oi-keus ottaa kopioita opetustyötä ja opiskelua var-ten. Samoin oppilaitossopimus antaa oikeuden nauhoittaa tiettyjä radio- ja televisiokanavia ja esit-tää nauhoitteita opetuksessa. Kannattaa olla tark-kana, sillä yksityiset mediayhtiöt eivät pääsääntöi-sesti kuulu sopimuksen piiriin. Sopimuksen sisäl-töä valottaa erinomaisen selkeä ja käytännöllinen <www.kopiraitti.fi> -sivusto.

Skannaaminen on aina luvanvaraista

Tällä hetkellä lähes kaikki ovat rikkoneet tekijän-oikeuden kieltoa muuntaa teoksia toiseen muotoon ilman tekijän nimenomaista lupaa. Syy rikkomuk-seen on yksinkertainen: Kuvan skannaaminen paperilta elektroniseen muotoon on teoksen muun-tamista toiseen muotoon. Tekijänoikeus on täs-

sä kohdassa täysin yksiselitteinen eikä anna mahdollisuutta sellaiselle tulkinnalle, jonka avulla tämä kieltö voitaisiin kiertää. Esimerkiksi Kopios-to ei edes voi myöntää tällaista lupaa eikä sellainen oikeus siksi myöskään sisälly oppilaitossopimukseen.

Tilanne on käytännössä sekava, sillä me kaikki käytämme opetuksessa kuvia – ja aivan erityisesti tämä koskee omaa tieteenalaamme. Tällä hetkellä kirjan voi laittaa kiertämään luentosalissa tai jakaa valokopioita luennon kuulijoille oppilaitossopimuksen määräämässä laajuudessa, mutta kuvaa

ei saa skannata, liittää sitä Powerpoint-esitykseen ja heijastaa dataprojektorilla seinälle kuulijoiden katsottavaksi.

Toivottavasti valmisteilla oleva uusi tekijänoikeuslaki saadaan muun muassa näiltä osin paremmin nykyaikaa vastaavaksi. Ja tällä en tarkoita sitä, että tekijän asemaa tulisi heikentää – päinvastoin.

MARKKU LÖYTÖNEN
*Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*